

אסתר שניידר, שי יחזקאלי וציונה שמשי, הלובי מקום לאמנות

"[...] וצהלת ששון מבוקר עד ערב ומזרקות מזרקות מים חיים וזכים הקרו נוזליהם [...] ויהיו כמדובבים ומחיים בהמולתם המתוקה את כל-מחבואי הגן הנעלמים". סדרת הציורים בטכניקה מעורבת על נייר של אסתר שניידר "מזרקה" (2021), היא כגנו הקסום ומלא הפיתויים של שלמה המלך המתואר ב"אגדת שלושה וארבעה" של ח"נ ביאליק. ארבע מזרקות מוצבות כעמודי תמך בחלל, עבודות שבהן שניידר חוזרת ומפתחת את הנחת הצבע המזוהה עימה: מברשת רחבה הטבולה בצבע מימי עוברת על פני הנייר בתנועות רחבות ומתפתלות, מעין הפשטה של שפעת שיער, נחשים או מים זורמים. בסדרה שציירה לתערוכה זו, הנחת הצבע, שהיא השכבה הראשונה של הציור, יוצרת משטחים כחולים וירוקים עכורים המזכירים מזרקה, דקל, וגם מבנה אנטומי של אברי הרבייה הנשיים. שתי תנועות מברשת נפרדות משיקות לאורך השדרה המרכזית ומתפצלות לצדדים. אפשר לדמיין את הפעולה של שניידר כמו מחוות מחול ריטואלית, מתכופפת ומזדקפת שוב ושוב, מבצעת את תנועת הטבלת המברשת והמריחה בשתי ידיים ומותירה את סימניה על הנייר כציצית שיער מסורק. את מריחות הצבע המימי שניידר מדגישה לעיתים בצבע בהיר ועליו שכבה נוספת הרוכבת על ציר הסימטריה אך גם מפרה אותו קלות.

באמצעות גירים בצבעים עזים - כתום, כחול, צהוב - שניידר רושמת את הדימויים בשכבה העליונה של הציור: דמעות או טיפות, פנים משני צידי המזרקה, עיניים פתייניות, מכלים דקורטיביים או מבנה דו-צדדי של מדרגות. מבעד ליופי, ולחדוות הציור אפשר לזהות בסדרה זו את העיסוק המתמשך שלה בנשיות, פריון וחושניות. באמצעות המתח הנבנה בין השכבות: השכבה הראשונה, האורגנית, משוחררת ומתפרצת כמו מעיין הזורם בלי להפסיק או הפשטה של אברי הגוף הנשי על זרמי הנוזלים המתקיימים בו (וסת, דמעות, זרע); ואילו השכבה השנייה, שהיא מעין גירסה ל"טבע דומם" (VANITAS), מייצרת מכלים האוגרים את הנוזלים וגם עלים, פרח שושנה, עיניים, המעדנים את ההתפרצות הנוזלים אך הם בני חלוף. זהו מתח מרומז המציף שאלות הנוגעות לזהות נשית, ואולי גם משרטט באירוניה מטאפורה של חדירת המבט של הצופה אל עבודת האמנות.

המפגש בין האחדות והיציבות של שניידר בארגון הקומפוזיציה על ציר מרכזי ובעבודה הסדרתית שלה לבין ציורי השמן על פורמייקה, עץ ובד של שי יחזקאלי והציורים על נייר של ציונה שמשי מחדד את השבירות והתלישות בעבודות של יחזקאלי ושמשי. בין אם אלו חלקי הדמויות של יחזקאלי המציצות מתוך ציוריו המושטחים והתזזייתיים, ובין אם אלה דמויותיה האוניברסליות, החד-ממדיות, הכפופות תחת נטל החיים וכרוכות במבט הציורי הרזה של שמשי.

ציוריו של יחזקאלי בתערוכה מתגלים בין עבודותיה של שניידר, בכל פעם בדרך אחרת. הם אינם מתאפיינים בשפה ציורית המתפתחת מתוך עצמה, אלא בקופצנות סגנונית אסוציאטיבית לכאורה, המצביעה על עמדה של השתחררות והתפרקות ("ציור רע") המאפשרת לו לחשוף את התשוקה הכרוכה בעבודה על הציור - ריבוי סגנוני, גודש צבעוני וצורני, פעולה של ניסוי וטעייה. לעיתים זהו ציור מופשט אקספרסיבי, לעיתים ציור מינימליסטי, ולפעמים שניהם באותו ציור עצמו; עבודה עם דימוי אחד על כל המצע לצד עבודה עם מקבץ עמוס דימויים המונחים זה לצד זה כמו בחידה גרפית. פעם אלו רק מריחות מכחול עכורות העוברות לרוחב העבודה, ופעם דיוקן בפרופיל של איש מעשן עם משקפיים בצבע עז ורווי. לעיתים תנועת המכחול מאומצת מאוד, רזה ויבשה, ולעיתים היא עשירה ומשטשטשת כל מה שהיה מתחתיה. בשונה מהתנועה הגדולה והמתפתלת של שניידר, שמקורה בתנועת הגוף כולו, נדמה שדרך הפעולה של יחזקאלי קרובה פיזית למצע, עבודה משורשי כף היד, כשהמבט המוסח לכאורה גורם לאיבוד הקשר בין הכתם לקו. שניידר יוצרת עומק הנובע משכבות דמויי מסכים סימטריים, המפעילים את המבט של הצופה בתנועה פנימה והחוצה או מהמרכז לשוליים. יחזקאלי, לעומת זאת, יוצר שטיחות של הרקע, והכתמים המופשטים והדימויים חולקים אותו מישור, בלי היררכיה. צורה נחשית, קו אלכסוני, רגל נשלחת קדימה, ראש מציף מסירה בלב ים - כל אלה מובילים את מבטו של הצופה בתנועת זיגזג על פני העבודה, בחיפוש אחר הקשר בין אופי הצורה לייצוג.

ציור של יחזקאלי על בד מ-2021 (ללא שם) הוא ציור נוף בגרסה האופיינית לו: דקל בשני צבעים - גזע חום וצמרת ירוקה - לצד קו כחול המתחיל כקו רכס או נחל וממשיך כמריחת מכחול, אולי

נחש, כשבחלקו התחתון של הציור כתם שהוא ספק מריחת מכחול מופשטת ספק כד. הכד והדקל, מוטיבים חוזרים בעבודותיו של יחזקאלי, הנראים לעיתים כמו ציור ילדי "מודבקים" לבד החשוף. הם שולחים קריצה אל סמלי הכד והדקל המעוגנים בבנק הסמלים הישראלי/הציוני, ומרפררים לציוריהם של רפי לביא, פנחס כהן גן ויאיר גרבוז. יחזקאלי משתמש בסמלים הישראליים באגביות מכמירת לב, באופן המציף את הייצוגים הרבים שלהם, כשהקשרם האישי מוצנע ומתבהר עם הזמן.

בציור מזרקה #14 2011 על לוח עץ מצוי מצוירת בקו מתאר בצבע יבש מזרקה, שמימיה נראים כזרזיפים כחולים. היא דחוסה בתוך מסגרת מצע הרדי-מייד החשוף, ובתחתיתה כתם רווי כמו שלולית עכורה. המזרקה של יחזקאלי מפרקת את האגן הדקורטיבי שמימיו שופעים ליחסים שבין צבע, מצע הדיקט, מריחת המכחול והקומפוזיציה, ומהדהדת באירוניה גם את ה"מזרקה" של דושאן. הדמות האנושית בציוריו של יחזקאלי מפורקת אף היא - ראש, רגל הנשלחת קדימה או איבר אחר המייצג את השלם. אלה דיוקנאות עצמיים רבי-פנים של "אני כאחר" כמו דמות היהודי כקריקטורה אנטישמית החוזר בעבודותיו. פעמים רבות הדמות בפרופיל בעלת אביזר מאפיין כמו זקן, כובע, משקפיים או סיגריה. לדמות הקוביסטית יש מבט כפול - מהחוף פנימה ומהפנים החוצה; דמות תלושה המאירה את האון הגברי באירוניה. כך, בציור דיוקן עצמי מ-2012 של אדם במנוסה - דמות עם קרחת מיושנת ומשקפיים, שבידה האחת אקדח ובאחרת מכחול. הרגליים, כמו בעירום יורד במדרגות של דושאן או בציורי קומיקס, נתונות בכמה מצבים בו-זמנית ומדגישות את מהירות התנועה במקום.

בציוריה של ציונה שמשי (1939-2018) הגבריות או הנשיות נבחנים דרך הפריזמה המודרניסטית. שמשי הייתה אמנית רב-תחומית, שעסקה בפיסול, ציור, קרמיקה ועיצוב טקסטיל, והיא מוכרת בעיקר בפסליה הקרמיים שעסקו בדמות האדם. בעבודות על בד בתערוכה, מושאי הציור שלה הם אוניברסליים, מעין "כל אדם", ואינם משקפים תכנים ביוגרפיים. הדמויות, שכמו לקוחות מתיאטרון אבסורד, מאירות באירוניה את הקיום המנוכר של האדם בחברה המודרנית, כפוף מעול החיים. הדימויים של שמשי - בין אם זו דמות אנושית, צבר או מעגל נחשים - מנסחים בעיקר תכונה מרכזית אחת המקבלת אפיון גרפי: חוסר אוניס המתבטא גם בקו הפשוט והסכמתי המייצר איש כפוף, איש מעשן וצילו, צבר ירוק.

בציור גלגוליו של הצבר (מתערוכה בגלריה ג'ולי מ., 1994) הנייר מחולק לשישה ריבועים שווים, ובכל אחד מהם מתועדת התפתחות הצבר - מתיאור קווי עד לצמח הירוק הכתמי - כמו בסכמה מספר לימוד לילדים. ההתפתחות הבוטנית מקבילה לזו הגרפית, וככל שהצמח מבשיל, כך גם הציור נעשה עשיר ומדויק יותר. בציור של דמות אדם בפרופיל מעשן סיגריה, העשן מיתמר מעלה, צל גדול של אדם מצידו האחד ומצידו האחר אדם כפוף קדימה בצבע ירוק. דמות האדם העסיקה את שמשי, כפי שניכר בפיסול הקרמי, שהיה המדיום העיקרי שלה כאמנית. בעבודות על בד זוהי דמות אדם עשויה קו פשוט באמצעות עיפרון או צבע שחור ולעיתים צבע אחד נוסף.

אצל שלושת האמנים - יחזקאלי, שניידר ושמשי - המחווה הציורית או הנחת הצבע הן המפתח לקריאת העבודות. בציוריה של שניידר, הנחת הצבע המימית תומכת במוטיב המזרקה והעיסוק בנוזלים; אצל יחזקאלי זוהי מריחת המכחול שמחזירה שוב ושוב את שאלת המשמעות אל עצם פעולת הציור; ואצל שמשי הרזון הציורי מחזק את הרזון התמטי והפיגורטיביות החד-ממדית.

"צל אדם אינו אדם" 1993 פיסול סביבתי של ציונה שמשי בגינת לסל שבקצה רחוב א.ד. גורדון

אורית מור

פברואר 2022